

Зміст

Подяки	9
Вступ	11
Розділ 1. Громадянин журналіст: історії проти гвинтівок	33
Розділ 2. Солдат: державна скрута та поява <i>Homo digitalis</i>	69
Розділ 3. Офіцер: <i>Militia digitalis</i> виходить на «поле бою»	92
Розділ 4. Facebook-воїн 1: віртуальна держава	129
Розділ 5. Facebook-воїн 2: <i>Homo digitalis</i> на полі бою	155
Розділ 6. Троль: імперія завдає удару у відповідь	177
Розділ 7. Постмодерний диктатор: пригоди, відірвані від життя	203
Розділ 8. Інтерпретатор 1: від спальні до поля бою	221
Розділ 9. Інтерпретатор 2: людина проти суперсили	241
Розділ 10. Рекрут: друзі близько, але вороги ще ближче	267
Розділ 11. Контртерорист: Голіаф проти тисячі рогаток	302
Висновок	333

«Попри те, як фактично розгортаються обставини на місцях, армія оперативників ХХІ століття виникла для формування та маніпулювання громадським сприйняттям конфліктів. У надзвичайно важливій і своєчасній подорожі автор Дейвид Патрикаракос досліджує наш світ і риторично запитує: “Якщо бомба розірвалася десь у селищі і ніхто цього не затвітив, то чи дійсно це сталося?”. “Війна у 140 знаках” наповнена інсайтами журналістських років, Дейвид вміло простежує переплетення інформації та бойових дій, а також те, що цей перетин означає для майбутнього нашого світу».

*Марк Гудмен, автор бестселера
New York Times «Злочини майбутнього»¹*

«Важлива, дещо страшна книжка, яку побудовано навколо серії захоплюючих нарисів про те, як соціальні медіа змінюють питання війни та миру, підривають концепцію національної держави та ускладнюють пошуки правди. Ще страшнішим є те, що Путін та ISIS, схоже, розуміють і використовують цей новий світ вправніше за Захід і, здається, Трамп воліє наслідувати, а не засуджувати демагогічні стратегії та недобросовісні тактики, які вони застосовують».

*Аластер Кемпбелл, автор і стратег,
колишній директор із комунікацій
і стратегії в уряді прем'єр-міністра Тоні Блера*

«Працюючи в конфліктних зонах Східної Європи та Близького Сходу, Дейвид Патрикаракос у своїх репортажах не обмежується описами місць, які відвідує, людей, з якими зустрічається, і ситуацій, з якими стикається у пошуках повторюваних ознак, що окреслюють новітню форму війни. Допитливо, вдумливо, чудово написана книжка, для кожного з нас. Хочемо ми цього чи ні, але всі ми вже у кібер-траншеях нової глобальної війни та мусимо навчитися воювати і жити в її світі».

*Сергій Плохій, історик, професор Гарвардського університету,
директор Гарвардського українського наукового інституту,
автор книжки «Утрачене Царство»²*

-
- 1 Future Crimes: Inside the Digital Underground and the Battle for Our Connected World
  - 2 Lost Kingdom: The Quest for Empire and the Making of the Russian Nation

Подяки

Як завжди, пишучи книжку, маю довгий список людей, яким завдячую, утім, він не буває достоту повним. Передусім маю висловити величезну вдячність Джону Дженкінсу і Г'юстону Гілмору, істинним науковцям, кожен з яких зробив перерву від власних інтелектуальних пошуків, щоб прочитати рукопис і допомогти суттєво поліпшити його. Ребекка Грейг, одна з найкращих журналісток, яких я зустрічав, присвятила свій час і поділилася навичками редагування, та відповідала на мої нескінченні запитання з безмежним терпінням; текст вийшов набагато досконалішим завдяки її внеску. Алан Рамон Уорд і Брайян Харрис також знайшли час прочитати кілька розділів, за що я дуже вдячний.

Емілю Симпсону, чия робота була для мене великим натхненням, за те, що також виділив час, щоб прочитати рукопис, і за нагоду скористатись його експертною думкою, яка виявилася безцінною.

Вдячність моїм редакторам у Basic Books, Ларі Хеймерт і, звісно ж, Лії Стечер, яка завжди була готова допомогти протягом усього процесу, за її чудові поради та редакторські правки, які я майже скрізь використав у книзі. Моєму агенту Пітерові Робінсону, який також увесь час надавав поради та всебічну підтримку. Написання книжки, що охоплює події від Гази до Сибіру, було складним процесом, ваше незмінне терпіння і наставництво були надзвичайно важливими для того, щоб ця праця дала свої плоди.

Слід також згадати про багатьох людей, які допомагали мені на місцях, від Мохаммеда в Газі до Елі у Франції та Андрія в Росії. Безперечно, саме за їхнього сприяння ця книжка стала такою, якою вона є, і я за це вдячний.

Люсі Коккрофт, яка була невичерпним джерелом підтримки та заохочення, неймовірно дякую. Також вдячний усім співробітникам Café Diplôme, де я багато годин працював над цією книжкою. Хлопці, ви чудові. Не можу не подякувати й Крістині Фолтнєвій за її швидку роботу, яка часом рятувала цю книжку, дозволяючи мені дістатися туди, куди так важливо було потрапити. Дякую Дейву МакАвою, який допомагав мені з перекладом з арабської мови там, де це було необхідно, і, звісно, всім експертам, з якими я провів низку інтерв'ю і чиї роздуми збагатили мої міркування.

Я ніколи не написав би цієї книжки без незмінної підтримки Анни Заїки, якій зобов'язаний багато чим. Дякую, Аню. Дякую також братові Філіпу та моєму батькові, без яких я ніколи не міг би здійснити всі необхідні дослідження. Хлопці, ви мене рятували.

Також маю подякувати моїй матері та Рене за підтримку й доброту, яку вони виказують мені протягом усього життя, дозволяючи мені займатися тим, що робить мене щасливим.

Хочу подякувати редакторам *Mashable*, *New Statesman*, *Foreign Policy*, *Daily Beast* і *New York Times*, які люб'язно дозволили мені використати для книжки витяги зі статей, що я раніше писав для них. Вдячний за можливість писати для них і за допомогу в удосконаленні мого письма протягом багатьох років.

Насамкінець, і, мабуть, найбільше, дякую всім зіркам цієї книжки: дійовим особам, які щедро приділяли свій час, допомагаючи мені розповісти історію ведення війни у XXI столітті та про засадничу роль, що відіграють у ній соціальні медіа.

Дейвид Патрикаракос,
травень 2017

Вступ

5 липня 2014 року: Окуповане місто Донецьк, на сході України

Я прокинувся і, як завжди, одразу перевірів телефон. Те, що я побачив, мене вразило: Twitter повідомляв, що українські військові відтіснили проросійських сепаратистів з їхнього опорного пункту в сусідньому місті Слов'янську. Бойовики саме тікали до Донецька — самопроголошеної столиці сепаратистського анклаву. Фото відступу колони, які знімали і твітили перехожі, підтверджували цю історію. Я перевірів BBC й інші традиційні новинні канали, але не знайшов нічого з цього приводу. Втім правда була очевидною, хоч куди глянь: майже порожні вулиці заблокованого міста. Ніхто не насолоджувався сонцем вихідного дня. Я попрямував до окупованої центральної адміністративної будівлі міста, яка тепер слугувала штаб-квартирою Донецької Народної Республіки (ДНР). Поруч із будівлею мляво пошарпували свої автомати Калашникова кілька татуйованих сепаратистів, які охороняли вхід. Після недбалого огляду мого рюкзака вони дозволили мені увійти. «Не будь свинею. Прибирай за собою», — роздратовано сповіщав напис, приклеєний до колони, що вивищувалася над архіпелагом сміття, розкиданого по вестибюлю будівлі. Я піднявся ліфтом.

У листопаді 2013 року українці вийшли на маніфестації на знак протесту проти відмови Президента Віктора Януковича підписати торговельну угоду, яка зміцнила б зв'язки країни з Європейським Союзом. Це стало відомим

як Євромайдан, народ підіймався та виходив на вулиці, зрештою, змусивши Януковича втекти до Росії наприкінці лютого 2014 року. Тоді країна опинилася на межі громадянської війни. Після падіння Януковича хвилі протестів як «за», так і «проти» нової влади прокотилися сходом України. У березні Росія скористалася нестабільністю на кордоні, щоб анексувати український півострів Крим. Розпалені цією подією, проросійські сепаратисти (за підтримки російських сил) упродовж квітня-травня захопили контроль над кількома східними містами та містечками, зокрема й над Донецьком. Тепер усім журналістам потрібна була офіційна акредитація від прес-служби новопроголошеної ДНР для роботи в місті.

Офіс було розміщено на п'ятому поверсі штаб-квартири ДНР, керувала ним Клавдія, діяльна жінка, яка намагалася організувати інтерв'ю з сепаратистськими чиновниками. Вона пояснила, що інформації про ситуацію обмаль. Підтвердила, що кілька тисяч бійців ДНР на чолі з Ігорем «Стрелковим» Гіркіним, командувачем збройного угруповання сепаратистів, колоною залишили Слов'янськ та прямували сюди, хоча вона й не мала уявлення, де вони зараз перебувають та коли прибудуть. Повідомлення про відступ сепаратистів щойно з'явилися на BBC і CNN. Twitter, вкотре, випереджав новинами основні медіа.

Усі в офісі обговорювали, що може статися в найгіршому випадку. Навпроти письмового столу Клавдії сиділо двоє чоловіків, їм було трохи за 20, один зі скуйовдженим темним волоссям і відвислою щелепою, а другий із волоссям брудно-білявого кольору та з частковою косоокістю. Їхні функції залишилися незрозумілими.

— Який план дій, якщо всі електронні комунікації буде відрізано? — поцікавився темноволосий. — Ми

використовуємо птахів, чи не так? — його друг буркнув на знак згоди. — Нагадай, яких там, — продовжив він. — Курей, лебедів? — Поштових голубів, — прозвучало у відповідь¹.

Через кілька днів мої інтерв'ю були готові, я подав матеріал про нещодавні події. Гортаючи новини в Twitter, я знову бачив, як прокремлівські акаунти вкотре згуртувалися, виставляючи втрату Слов'янська в найкращому можливому світлі. Бойовики не відступали, а просто «стратегічно передислоковувались», битва проти «фашистської хунти» в Києві тривала. Я бачив нападки на колег-журналістів, які повідомляли про відступ сепаратистів, часто з анонімних акаунтів із сильно вираженим проросійським нахилом. Найбільше вражали, як завжди, проросійські дописи, які заливали цей закуток інтернету: історії про українські звірства (фейк про трирічного хлопчика, буцім розп'ятого українською армією, — особливо яскравий приклад), бездоказові заяви про махінації уряду та інституцій країни².

Проросійські користувачі прагнули продемонструвати нібито фашистську природу української сторони, постячи неправдиві історії про те, як ультраправий «Правий сектор» тероризував єврейське населення Одеси, такі пости мали тисячі ретвітів та репостів³. Я спостерігав не просування пропаганди, а перевинайдення дійсності. І соціальні медіа були основою для викривлення реальності.

---

1 Частини мого вступу спершу було опубліковано в цій статті: David Patrikarakos, «Ukraine's Pro-Putin Rebels Prepare for a Last Stand», Daily Beast, 10 липня 2014 року.

2 Див., скажімо, Anna Nemtsova, «There's No Evidence the Ukrainian Army Crucified a Child in Slovyansk», Daily Beast, 17 липня 2014 року.

3 Див., скажімо, Anna Nemtsova, «There's No Evidence the Ukrainian Army Crucified a Child in Slovyansk», Daily Beast, 17 липня 2014 року.

Це книжка про війну. Та це також книжка про історії, нарративи конфліктів і про конфлікт нарративів. Я вперше усвідомив, що природа конфлікту змінилася, коли опинився на сході України навесні 2014 року та збагнув, що Twitter дає оперативнішу інформацію, ніж *New York Times* чи NBC. Особи, а не інституції, стали моїм основним джерелом інформації на місцях. Улітку терористичне угруповання Ісламська держава (знана як *ISIS*) захопило перші шпальти всіх світових медіа, коли 10 червня захопило друге за величиною місто Іраку, Мосул. У липні Ізраїль розгорнув операцію «Непорушна Скеля», і розпочалася чергова війна у секторі Гази. Як спеціаліст із Близького Сходу я пильно стежив за подіями в регіоні, продовжуючи звітувати з України. Байдуже, що я був у Києві чи Донецьку, далеко від англомовних медіа,— криваве руйнування в Газі було розляпане екранами моїх телефона та ноутбука, на десятках відео та фотографій, які щодня заповняли мої стрічки новин у твіттері та фейсбуці. Ісламська держава далі навісніла в Іраку, і щораз жахливіші картини спливали у постах спостерігачів, учасників та державних організацій. Ніколи дотепер війна не була такою близькою, всепроникною та афективною. Я зрозумів, що соціальні медіа відкрили для індивідуальних користувачів колосальний комунікаційний простір, який дотепер контролювала винятково держава.

Прийшло усвідомлення, що я опинився в розпалі відразу двох воєн: однієї, де на полі бою воюють танками й артилерією, та іншої—інформаційної війни, бойові дії якої переважно розгортаються в соціальних медіа, хоча й не лише там. І, можливо, всупереч очікуванням, важливіше було, хто переможе у війні слів та нарративів, аніж хто мав найпотужнішу зброю. Я також зрозумів, що інформаційний наступ Кремля стосовно подій на сході України, передусім

орієнтований на невдоволених громадян Східної України, був також, як і потоки публічної інформації Армії оборони Ізраїлю (АОІ), ХАМАСу й Ісламської держави, націлений і на світову аудиторію, а не зорієнтований суто на «вороже» населення, як раніше було заведено у воєнний час.

Об'єднане командування збройних сил США визначає так звану гібридну війну, яку в традиційних інституціях розглядають як новітній етап розвитку конфлікту, як війну, яка «одночасно й адаптивно використовує гнучке поєднання традиційних, нестандартних, терористичних та злочинних засобів або дії в оперативному бойовому просторі»⁴. Те, що бачив я, виходило за межі цього визначення, — це здавалося цілковито новим видом війни. У її осерді дещо виділялося особливо: надзвичайна здатність соціальних медіа наділяти простих людей — часто тих, хто не воює, — силою змінювати хід бойових дій та дискурс навколо них.

Кожен, здавалося, тепер міг бути у війні дійовою особою. Я зрозумів, що став свідком своєрідної форми масового віртуального призову. Показово, що з-поміж восьми головних персонажів цієї книжки четверо — жінки, а троє — цивільні. Війна, яка протягом тисячоліть була майже винятково чоловічою справою, відкривається в раніше небачений спосіб. У грудні 2016 року семирічна сирійська дівчина, Бана Алабед, потрапила в заголовки світових новин, зробивши допис у Twitter про руйнування, яких завдав сирійський президент Башар аль-Асад її рідному місту Алеппо. Її твіти, написані недосконалою англійською, мали більший вплив на дискусію навколо громадянської війни в Сирії, аніж державна пропаганда⁵.

4 Brian P. Fleming, «Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational Art», Командно-штабний коледж армії США, 19 травня 2011 року.

5 Див., скажімо, Juliet Samuel, «Searching for the Truth in the Rubble of

Я вирішив написати цю книжку, лежачи на ліжку в похмурій кімнаті готелю «Рамада» в Донецьку та слухаючи звуки обстрілу на околицях міста. Я зблизька бачив сучасну війну, і стара парадигма її розуміння нині, вочевидь, не дієва. Нам потрібна нова концептуальна основа, яка враховуватиме зміни, що внесли соціальні медіа в способи ведення, висвітлення та сприйняття війни. Ми маємо ліпше зрозуміти війну ХХІ століття.

У цьому столітті, «якщо ми хочемо миру, потрібно не готуватися до війни — потрібно її переосмислювати», — пише Еміль Симпсон, автор книги «Війна з нуля: боротьба ХХІ століття як політика»⁶ та колишній британський солдат, який три строки відслужив у Афганістані⁷. Мій досвід війни в Україні та моє дослідження конфлікту в секторі Гази, а також піднесення Ісламської держави змусили мене до цього і відкрили для мене три тенденції. По-перше, влада перейшла від ієрархій чи інституцій до окремих громадян і спільнот. По-друге, війна наративів, мабуть, стає важливішою за фізичне військове протистояння. І по-третє, конфлікти, які я розглядав, не були «традиційними» війнами між державами. Натомість сучасний конфлікт розгортається або між державою та недержавним суб'єктом (як, скажімо, Ізраїль і ХАМАС чи Ірак та Ісламська держава) або інсує десь у розмитому просторі на перетині війни та миру (те, що я спостерігав в Україні).

Мислення ХХ століття щодо збройного конфлікту багато в чому базується на ідеях прусського військового теоретика Карла фон Клаузевіца, який вважав, що війна — це щось на зразок відкритої військової боротьби між суверенними

‘Fake News’ from Aleppo», Telegraph, 18 грудня 2016 року.

6 War From the Ground Up: Twenty-First Century Combat as Politics.

7 Emile Simpson, «War and Peace in the Age of the Smartphone», Newsweek, 13 липня 2014 року.